

**Εθνογραφία και Λαογραφία,
Αποικιοκρατία και Σπουδές Περιοχής**
Χειμερινό εξάμηνο 2024-25

**Η Λαογραφία
ως το επιστημονικό πεδίο που μελετά
το «Εμείς» και τον «Εαυτό»**

Ιωάννης Μάνος

Ενότητες του σημερινού μαθήματος

- Κοινωνικο-ιστορικά, πολιτικά και οικονομικά συμφραζόμενα (2ο μισό του 19ου – αρχές 20^{ου} αι.)
- Προς την εθνική αυτογνωσία και την ελληνική ταυτότητα: Λαογραφία και η μελέτη του «Εαυτού»

Ιστορικά και κοινωνικοπολιτικά συμφραζόμενα

(2ο μισό του 19ου – αρχές 20^{ου} αι.)

■ Ευρωπαϊκή Αποικιοκρατία

- Οι ευρωπαϊκές χώρες κυβερνούσαν περιοχές του κόσμου για να ελέγξουν τους φυσικούς πόρους, τα αγαθά και τους ανθρώπους
- Σύστημα διακυβέρνησης

■ Βιομηχανική επανάσταση

- Τεχνολογική και οικονομική πρόοδος της Δυτ. Ευρώπης μέσα από την ανάπτυξη της τεχνολογίας

Ιστορικά και κοινωνικοπολιτικά συμφραζόμενα (2ο μισό του 19ου – αρχές 20^{ου} αι.)

■ Κοινωνικός εξελικτισμός

- Οι μη δυτικές κοινωνίες ως κατώτερα στάδια της ανθρώπινης εξέλιξης
- Η Δυτική Ευρώπη το αποκορύφωμα του ανθρώπινου πολιτισμού
- Η αποικιοκρατία παρουσιάστηκε ως ένδειξη πνευματικής ανωτερότητας, οικονομικής και τεχνολογικής κυριαρχίας

Κοινωνικο-ιστορικά, πολιτικά και οικονομικά συμφραζόμενα (2ο μισό του 19ου – αρχές 20^{ου} αι.)

■ Κλασικισμός

- Έμφαση στα ιδεώδη και τις αισθητικές αξίες της ελληνικής, κλασικής αρχαιότητας

■ Ρομαντισμός

- Εστίαζε στο συναίσθημα και στην ιδιαιτερότητα της ατομικής και συλλογικής έκφρασης του "Εαυτού"

■ Οριενταλισμός

- Η συστηματική καλλιέργεια της εντύπωσης ότι οι λαοί και οι πολιτισμοί της Ανατολής ήταν κατώτεροι

Κοινωνικο-ιστορικά, πολιτικά και οικονομικά συμφραζόμενα (2ο μισό του 19ου – αρχές 20^{ου} αι.)

■ Βαλκανισμός

- *Τα Βαλκάνια κατασκευάζονταν ως μια προβληματική και απειλητική περιοχή στα όρια της Ευρώπης*

■ Εθνικές επαναστάσεις

- *Η εμφάνιση εθνικιστικών κινημάτων τα οποία δημιούργησαν νέα έθνη-κράτη μέσα από ένοπλες συγκρούσεις*

Προς την εθνική αυτογνωσία και την ελληνική ταυτότητα: Λαογραφία και η μελέτη του «Εαυτού»

Συνθήκες για την ανάγκη συγκρότησης και ανάδειξης της ελληνικότητας (2^ο μισό του 19^{ου} αι.):

- Μετάβαση από την αυτοκρατορία στα έθνη-κράτη και εφαρμογή εθνικών πολιτικών για την ένταξη ποικιλόμορφων πληθυσμών σε ένα ενιαίο έθνος
- Εμπέδωση της εθνικής ταυτότητας και ανάδειξη των χαρακτηριστικών του εθνικού πολιτισμού
- Βάση η αντίληψη ότι οι σύγχρονοι Έλληνες είναι απόγονοι των αρχαίων Ελλήνων με ιστορικά δικαιώματα στην περιοχή

Προς την εθνική αυτογνωσία και την ελληνική ταυτότητα: Λαογραφία και η μελέτη του «Εαυτού»

Συνθήκες για την ανάγκη συγκρότησης και ανάδειξης της ελληνικότητας (2^ο μισό του 19^{ου} αι.):

- Εγκαθίδρυση της εθνικής ανεξαρτησίας
  - Βάση η αντίληψη ότι οι τότε σύγχρονοι Έλληνες ήταν απόγονοι των αρχαίων Ελλήνων και είχαν ιστορικά δικαιώματα στην περιοχή
- Η θεωρία Γιάκομπ Φίλιπ Φαλμεράγιερ για την άρνηση της φυλετικής καθαρότητας των Ελλήνων του 19^{ου} αιώνα και της καταγωγής τους από τους αρχαίους Έλληνες (βλ. "Ιστορία της χερσονήσου της Πελοποννήσου κατά τους Μεσαιωνικούς Χρόνους" και «Περί της καταγωγής των σημερινών Ελλήνων»)

Προς την εθνική αυτογνωσία και την ελληνική ταυτότητα: Λαογραφία και η μελέτη του «Εαυτού»

Η επίδραση της γερμανικής Λαογραφίας

- Σύμφωνα με τον Γιόχαν Γκότφριντ φον Χέρντερ (1744-1803)
  - Κάθε πολιτισμός είναι αυθύπαρκτος και έχει το δικό του «πνεύμα» ή «ψυχή»
  - Κάθε λαός έχει το δικαίωμα να διατηρεί τις δικές του μοναδικές αξίες και έθιμα
  - Η Λαογραφία πρέπει να αναζητά το βάθος της λαϊκής ψυχής για την εξέλιξή της

Προς την εθνική αυτογνωσία και την ελληνική ταυτότητα: Λαογραφία και η μελέτη του «Εαυτού»

Εθνική Αναγέννηση μέσα από την αναζήτηση του παρελθόντος

- Έμφαση στη γλώσσα, την ελληνική παιδεία, την κλασική Ελλάδα και την αγροτική ζωή ως βάσεις του εθνικού πολιτισμού.
- Ο «λαός» της υπαίθρου θεωρούνταν φορέας των αυθεντικών και αμόλυντων αξιών του ελληνισμού.
- Η εθνική ταυτότητα βασίζεται σε κοινά πολιτισμικά χαρακτηριστικά που συνδέουν το παρελθόν με το παρόν

Η θεμελίωση της Λαογραφίας και ο «εθνικός ρόλος»

Οργανωτική αρχή της Λαογραφίας: η μελέτη του «Εαυτού»

- Η Λαογραφία ασχολείται με τη μελέτη του «Εαυτού» και την ανάδειξη της πολιτισμικής συνέχειας.
- Έμφαση στην ομοιότητα και τη διατήρηση του πολιτισμού, με επίκεντρο τις αγροτικές κοινωνίες.
- Ο «λαός» της υπαίθρου θεωρείται φορέας των αυθεντικών και αμόλυντων αξιών του ελληνισμού

Η Θεμελίωση της Λαογραφίας και ο «εθνικός ρόλος»

Στόχοι και σκοποί της Λαογραφίας

- Καταγραφή, συλλογή και μελέτη των πολιτισμικών επιβιωμάτων από τον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό
- Έμφαση στην ομοιότητα και τη διατήρηση του πολιτισμού, με επίκεντρο τις αγροτικές κοινωνίες που θεωρούνται φορέας αυθεντικών και αμόλυντων αξιών του ελληνισμού
- Αποφυγή πολιτισμικών επιρροών από κατακτητές και γειτονικούς λαούς

Η Θεμελίωση της Λαογραφίας και ο «εθνικός ρόλος»

Στόχοι και σκοποί της Λαογραφίας

- Η Λαογραφία ως εργαλείο για την εθνική αυτοεπίγνωση και τη διαπαιδαγώγηση του λαού
- Η εθνική ενότητα τεκμηριωνόταν μέσα από την αναζήτηση της ομοιότητας και της συνέχειας στο χρόνο και στο χώρο
- Η κάθε τοπική πολιτισμική έκφραση θεωρούνταν παράδειγμα που επιβεβαίωνε την εθνική κλίμακα και ενότητα

Η θεμελίωση της Λαογραφίας και ο «εθνικός ρόλος»

- Η εννοιολογική και ιδεολογική βάση της λαογραφίας, η οποία στηριζόταν στην ιδέα της συνέχειας του έθνους
- Η σύγκριση του παρόντος με το παρελθόν θεωρήθηκε αρκετή για να αποδείξει τη συνέχεια του ελληνικού έθνους, οπότε δεν χρειαζόταν επιπλέον έρευνα ή ανάλυση.

Η Θεμελίωση της Λαογραφίας και ο «εθνικός ρόλος»

- Η **ομοιότητα** ανάμεσα στο παρελθόν και το παρόν ήταν το κλειδί για την επιβεβαίωση της εθνικής ταυτότητας. Αυτή η ομοιότητα έδειχνε ότι το έθνος παρέμενε **ενιαίο στο χώρο και στο χρόνο**.
- Η **εθνική ταυτότητα** θεωρούνταν διαχρονική, σταθερή και αδιάσπαστη, χωρίς να λαμβάνονται υπόψη τυχόν ρήξεις ή αλλαγές στην ιστορική πορεία

Η Θεμελίωση της Λαογραφίας και ο «εθνικός ρόλος»

- Η λαογραφική μελέτη είχε μια **επίφαση ιστορικότητας**, δηλαδή έδινε την εντύπωση ότι μελετάει το παρελθόν ιστορικά, αλλά στην πραγματικότητα στόχος ήταν απλώς να αποδειχθεί η **γραμματική συνέχεια** από το παρελθόν στο παρόν.
- Δεν γινόταν ουσιαστική εξέταση των **ρήξεων, αντιφάσεων ή διακοπών** στην ιστορική πορεία του έθνους. Δηλαδή, αγνοούνταν αλλαγές και γεγονότα που θα μπορούσαν να διαταράξουν την αφήγηση της συνέχειας
- Η προσέγγιση ήταν **στατική** και όχι δυναμική. Οι συγκρίσεις με το παρελθόν γίνονταν με **αυθαίρετο** τρόπο, χωρίς να λαμβάνονται υπόψη οι πραγματικές ιστορικές συνθήκες, και ο στόχος ήταν πάντα να επιβεβαιωθεί η **ομοιότητα** και η συνέχιση της εθνικής ταυτότητας

Η θεμελίωση της Λαογραφίας και ο «εθνικός ρόλος»

Νικόλαος Πολίτης (1852-1921) Ιδρυτής της Ελληνικής Λαογραφίας

- Καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών,
- Ιδρυτής της Λαογραφικής Εταιρείας
- Εκδότης του περιοδικού Λαογραφία (1909)
- Ιδρυτής του Λαογραφικού Αρχείου (ΚΕΕΛ)
- Δημιούργησε δίκτυο συνεργατών που συνέλεγε λαογραφικό υλικό από διάφορες περιοχές της ελληνικής επικράτειας και της διασποράς

**Δίκτυο συνεργατών-ερασιτεχνών λαογράφων
της Ελληνικής Λαογραφικής Εταιρείας
σε πόλεις της ελληνικής επικράτειας,
της Οθωμανικής αυτοκρατορίας και άλλες ηπείρους (1909)**

- **Ήπειρος** (ενδεικτικά *Ιωάννινα, Πρέβεζα, Πρεμετή* [σημερινή Αλβανία]),
- **Μακεδονία** (ενδεικτικά *Μοναστήρι* [σημερινή Βόρεια Μακεδονία], *Σαμαρίνα, Σέρρες, Σιάτιστα, Κορυτσά* [σημερινή Αλβανία]),
- **Θράκη** (ενδεικτικά *Γκιουμουτζίνα* (Κομοτηνή), *Αδριανούπολη* [σημερινή Τουρκία], *Φιλιππούπολη και Σωζόπολη* [σημερινή Βουλγαρία]),
- **Κων/πολη, Μ. Ασία** (ενδεικτικά *Σμύρνη, Κυδωνίες, Αργυρούπολη Πόντου*), **νησιά της Μ. Ασίας** (ενδεικτικά *Κάλυμνος, Κάρπαθος, Λέσβος, Ρόδος, Χίος*), **Κρήτη, Κύπρο**
- **Μεγ. Βρετανία** (Λονδίνο), **Γερμανία** (Βερολίνο, Φρανκφούρτη, Λειψία, Μόναχο), **Ρωσία** (Πετρούπολη, Οδησσό), **Περσία, Ινδία** (Βομβάη, Καλκούτα), **Μαδαγασκάρη**,
- **Καράτσι** (σημερινό Πακιστάν), **Κάϊρο, Αλεξάνδρεια, Χαρτούμ** (σημερινό Σουδάν), **Αντίς Αμπέμπα** (σημερινή Αιθιοπία), **Μελβούρνη**

Η συλλογή λαογραφικού υλικού στις αρχές του 20^{ου} αι.: Τοπικές πρωτοβουλίες, προσλήψεις και ιδεολογικό πλαίσιο

- Το περιοδικό «Κρητικός Λαός» (1909) είχε ως στόχο την καταγραφή και διατήρηση της κρητικής και ευρύτερα ελληνικής λαογραφίας, με έμφαση στα **ήθη και έθιμα** και στη **γλώσσα**, ως στοιχεία που αποδεικνύουν την **εθνική καταγωγή** κάθε λαού.
- **Μηνιαίο λαογραφικό περιοδικό** που επικεντρωνόταν στη γεωργική ζωή και σε κοινωνικά και ηθικά θέματα
- Προτεραιότητα στη μελέτη των ηθών, των εθίμων και της γλώσσας, τα οποία θεωρούνταν βασικά για την **εθνική ταυτότητα**
- Ανάγκη για **πιο συστηματική και επιστημονική έρευνα** της ελληνικής λαϊκής ζωής, θεωρώντας ότι αυτή η μελέτη ήταν πλέον μια **εθνική ανάγκη** για την κατανόηση της «ελληνικής ψυχής»

Η συλλογή λαογραφικού υλικού στις αρχές του 20^{ου} αι.: Τοπικές πρωτοβουλίες, προσλήψεις και ιδεολογικό πλαίσιο

«Κρητικός Λαός» (Μηνιαίο λαογραφικό περιοδικό, Ηράκλειο Κρήτης, 1909)

«...μηνιαίον λαογραφικόν γεωργικόν και τερπνής ηθικοκοινωνικής ύλης περιοδικόν... [για τα] ήθη και έθιμα κατά πρώτον λόγον και δεύτερον [τ]η γλώσσα... [ως τα στοιχεία του πολιτισμού που αποδεικνύουν την] εθνική καταγωγή παντός λαού»

Τονίζουν την «ανάγκην της συστηματικωτέρας και επιστημονικωτέρας ερεύνης [καθώς] η μελέτη του βίου και καθόλου των διαφόρων εκδηλώσεων της Ελληνικής ψυχής κατέστη σήμερα ανάγκη εθνική»

Η συλλογή λαογραφικού υλικού στις αρχές του 20^{ου} αι.: Τοπικές πρωτοβουλίες, προσλήψεις και ιδεολογικό πλαίσιο

«Κρητικός Λαός» (Μηνιαίο λαογραφικό περιοδικό, Ηράκλειο Κρήτης, 1909)

[Θα συμπεριλαμβάνονται] *«οι θησαυροί της δημόδους φιλολογίας, η γλυκεία των ορεισιβίων ποιήσεις, τα έπη τα υμνούντα τους υπέρ της πατρίδος πεσόντας...οι γραφικάί και πλήρεις χάριτος ενδυμασίαι των ευσταλών κατοίκων των απότομων βράχων και κορυφών των υψικαρήνων ορέων των Ελληνικών χωρών».*

[Από το περιοδικό] *«θα παρελάσσωσι ζωντανάι αι εικόνες της ζωής των λεοντοθύμων αγωνιστών των χιονοσκεπών ορέων της Κρήτης συγκρινόμεναι προ τον βίον της Κύπρου και των λοιπών Ελληνικών χωρών»*

Η συλλογή λαογραφικού υλικού στις αρχές του 20^{ου} αι.: Τοπικές πρωτοβουλίες, προσλήψεις και ιδεολογικό πλαίσιο

«Κρητικός Λαός» (Μηνιαίο λαογραφικό περιοδικό, Ηράκλειο Κρήτης, 1909)

[Έχει στόχο τη] «διάσωσιν των προγονικών κειμηλίων των τε πνευματικών και υλικών...», τα οποία «διαρκώς απόλλυνται...και ολοέν μεταβάλλονται ένεκα του νεωτέρου πολιτισμού»

[Για αυτόν που ζει σε πόλεις] «εις το παρελθόν ηδέως αναμιμνησκόμενος του μικρού χωρίου...τα παραμύθια και αι παραδόσεις θα επαναφέρωσιν εις την μνήμην πάντων την γραίαν μάμμην ή τον σεβαστόν πάππον διηγούμενον εις τους μικρούς νεοσσούς τα κατορθώματα των τουρκομάχων ηρώων»

Η συλλογή λαογραφικού υλικού στις αρχές του 20^{ου} αι.: Τοπικές πρωτοβουλίες, προσλήψεις και ιδεολογικό πλαίσιο

Η λαογραφία συνδέεται άμεσα με την **εθνική αυτογνωσία** και την **προστασία της πολιτισμικής ταυτότητας**

- Ο Ν. Πολίτης, σε επιστολή του προς τους εκδότες του περιοδικού «Κρητικός Λαός», επαινεί την πρωτοβουλία τους και εκφράζει την υποστήριξή του στην έκδοση ενός λαογραφικού περιοδικού στην Κρήτη. Τα βασικά σημεία της επιστολής του είναι:
- Αναγνωρίζει ότι η πρωτοβουλία για την έκδοση λαογραφικού περιοδικού στην Κρήτη δείχνει **ορθή κατανόηση των εθνικών αναγκών**
- Πιστεύει ότι αν η έκδοση επιτύχει, θα αποδείξει ότι η Κρήτη πρωτοστατεί στην **προώθηση των εθνικών συμφερόντων**
- Τονίζει πως η **μελέτη της ζωής και των εκδηλώσεων της "Ελληνικής ψυχής"** είναι κρίσιμη για την αναγνώριση των **αυθεντικών εθνικών στοιχείων**, την κατανόηση του **εθνικού χαρακτήρα**, και την **αποκάλυψη των επιρροών** που τον αλλοιώνουν ή διαστρεβλώνουν.

Η συλλογή λαογραφικού υλικού στις αρχές του 20^{ου} αι.: Τοπικές πρωτοβουλίες, προσλήψεις και ιδεολογικό πλαίσιο

«Κρητικός Λαός» (Μηνιαίο λαογραφικό περιοδικό, Ηράκλειο Κρήτης, 1909)

Ο Ν. Πολίτης απαντά στους εκδότες του περιοδικού σε σχετική αλληλογραφία

«Η σκέψις περί εκδόσεως Λαογραφικού περιοδικού συγγράμματος εν Κρήτη...μαρτυρεί ορθήν αντίληψιν ανάγκης εθνικής, η δε εκτέλεσις αν όντως κατορθωθή η έκδοσις, όπερ εκ καρδίας εύχομαι, θα δείξη και εν τούτω την Κρήτην προπορευομένην του άλλου Ελληνικού εν τη θεραπεία των εθνικών αναγκών. Διότι ανάγκη εθνική αληθώς είναι η δια της μελέτης του βίου του Ελληνικού λαού και δια της σπουδής των ποικίλων εκδηλώσεων της Ελληνικής ψυχής αναγνώρισις των ακραιφνώς εθνικών στοιχείων, η επίγνωσις του εθνικού χαρακτήρος και η αποκάλυψις των αλλοιούντων ή διαστρεφόντων αυτόν εθνείων επιφυμάτων»